

Numărul orașelor țării (Anuarul statistic pe 1979) este de 236 cu 10.626.335 locuitori (inclusiv comunele suburbane), ceea ce reprezintă 48,6% din totalul populației. *Programul-directivă de dezvoltare economico-socială a României în profil teritorial*, aprobat de Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, prevede constituirea de noi centre, astfel încât numărul lor să ajungă la 265 în 1980 și la 505 în 1985, ponderea populației urbane sporind pînă la 54,5% la finele cincinalului următor. Cifre semnificative, dacă le raportăm mai ales la recensămîntul din ianuarie 1948, cînd mai puțin de un sfert din populație trăia în mediul urban, în timp ce 76,7% erau locuitori ai satelor și comunelor. Altfel spus, îndată după al doilea război mondial, societatea românească prezenta încă procentaje de tip tradițional, cu trei sferturi din populație trăind în mediul rural. Prin politica de intensă industrializare, realizată îndeosebi în ultimul deceniu și jumătate, România se află astăzi într-o nouă etapă în care orașul, cu puternica lui industrie, cu valorile de viață materială și spirituală, ocupă un loc preponderent. România socialistă se înscrie astfel în tipul de civilizație determinat de o dezvoltare industrial-agrară și socială pe multiple planuri, caracteristică revoluției industriale, științifice și tehnologice contemporane. Este o schimbare de esență în calitatea însăși a vieții.

Orașul are mare vechime în istoria poporului român. Cuvîntul „tîrg” a însemnat, inițial în limba română, locul unde se cumpără și se vinde, cît și operația de vânzare-cumpărare, sensuri păstrate dealtfel pînă astăzi. Ulterior, „tîrgul” desemnează așezarea stabilă unde au loc negoțul și meșteșugurile, adică orașul propriu-zis. Potrivit primei atestări scrise, în secolele X—XII ființează, în teritoriile locuite de români, 8 orașe; li se adaugă alte 15 în secolul al XIII-lea; alte 25 în secolul al XIV-lea și încă 20, de la 1401 pînă la 1454. În total 68 (pînă la jumătatea secolului al XV-lea), din care 56 există și astăzi și reprezintă, aproape toate, centre urbane importante, cu un mare număr de locuitori. De reamintit că cele mai „noi” dintre aceste orașe au vîrsta — atestată în scris — de cel puțin o jumătate de mileniu. Pentru societatea românească, definitorie rămîne continuitatea acestor orașe cu funcțiile lor economice caracteristice și aportul lor în creația culturală.

Odată cu prima revoluție industrială și cu prefacerile de structură din secolul al XIX-lea, însemnătatea sporită a orașelor se urmărește în documentele scrise, dar mai ales în construcția lor. Fenomenul, în diferite modalități și ritmuri, este general european. După 1860 și pînă în deceniul al 4-lea al secolului nostru — timp de aproximativ 80 de ani — se construiește foarte mult. Pentru majoritatea orașelor din România se poate aprecia că, în preajma celui de al doilea război mondial, între 80 și 90% din totalul clădirilor datează din secolul al XIX-lea și din primele decenii după 1900. (Pentru centrele din Transilvania, o sumă din construcții sînt și dinainte de 1800). Extrem de diverse ca dimensiuni și stil, ele constituie un patrimoniu arhitectonic

considerabil, de o importanță economică și culturală ce nu poate fi contestată.

Prin construcția socialistă și îndeosebi în ultimii 15 ani, orașele pămîntului românesc cunosc cele mai importante și rapide prefaceri din istoria lor multiseclară. Rosturile lor devin tot mai precumpănitoare în mersul înainte al economiei naționale, creșterea demografică este continuă, și odată cu ea, străzi și cartiere dispar pentru a face loc construcțiilor noi, menite să asigure noilor orașeni condiții civilizate de trai. De nu ar fi mărturia scrisă și mai ales fotografia menită să fixeze clădiri, străzi sau piețe, ar fi cu neputință astăzi să știm cum arătau ele, cu cîțiva ani în urmă.

Amploarea transformărilor din arhitectura urbană contemporană românească ne confruntă încă cu întrebarea de largă semnificație și stringentă actualitate: *ce păstrăm din vechiul oraș — case, ansambluri, străzi, definiții pentru o etapă sau alta din istoria urbei*, pentru o colectivitate sau o categorie socială. Fiindcă viața orașelor noastre — ca pretutindeni — se urmărește și se înțelege nu numai în arhiva scrisă, dar, mult mai direct, cu mai multă rezonanță și semnificație, pentru toate generațiile ce vor urma, în înseși construcțiile acestor orașe. Dacă noi, cei de astăzi, reclădim — în parte — așezări seculare pentru a ne înscrie și în acest sector pe coordonate contemporane, cu atît mai mult *avem datoria de a păstra și transmite tot ce este reprezentativ din patrimoniul arhitectonic al trecutului*, patrimoniu care este, dealtfel, o componentă majoră a continuității românești în spațiul carpato-danubian.

Arhitecți, urbaniști, specialiști în amenajarea teritoriului, economiști, istorici, istorici de artă, muzeografi au ajuns la concluzia, mai ales în ultimele două decenii, că *patrimoniul arhitectonic cuprinde, în primul rînd, ansambluri, străzi, cartiere și zone caracteristice* pentru o etapă sau alta din viața așezărilor urbane și chiar rurale. Concluzia se impune astăzi cu incontestabile temeuri și de cultură, dar și, deopotrivă, economice.

Astfel, 1975 a fost Anul european al patrimoniului arhitectonic. Deopotrivă, Congresul de la Amsterdam, ținut tot în 1975, cu participarea specialiștilor din vestul și estul continentului nostru, din America de Nord (inclusiv Canada) și de Sud a statuat — într-o declarație și o „Chartă” anume — *conceptul de patrimoniu arhitectural în cuprinderea sa largă — stradă, zonă, cartier* — așa cum a fost definit mai sus. Patrimoniu care se urmărește — cu tot mai multă stăruință — a fi integrat în orașul contemporan. Aceleași preocupări au fost dezbătute în simpozioane internaționale, cu o largă participare, în Jugoslavia — la Split (1971); în Republica Socialistă Cehoslovacă (1976), la Praga și Bratislava; în Franța (1976) — tema centrală fiind „Centrul istoric în evoluția orașului contemporan”; în Republica Federală Germania la München și Landshut (1978) cu subiectul, iarăși caracteristic, „Orașe și sate de interes istoric în cadrul lor regional”.

Hanul lui Manuc din București

De reamintit mai ales *realizările efective pentru apărarea și conservarea patrimoniului arhitectonic*. În R.P. Polonă, Cracovia (ca și Toruń) a fost declarată „cel mai mare sistem urbanistic medieval din Europa” și peste 2000 de edificii au fost reparate și restaurate începând din 1961. Aceeași preocupare constantă pentru reconstrucția întregului oraș vechi, inclusiv a palatului regal la Varșovia atât de lovită de război, a Gdanskului și altor centre poloneze. La Vilnius, în R.S.S. Lituaniană, orașul întreg, cu toată arhitectura lui, este considerat monument istoric, iar alte zeci de șantiere sînt deschise în diferite puncte ale acestei republici sovietice. Realizări notabile și în R.P. Bulgaria la Tîrnovo, Varna, Plovdiv, Balic, Nesebăr ș.a. La Viena, cartierul muncitoresc Mödling, construit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a fost recent declarat de autorități ca un ansamblu de certă valoare arhitectonică și istorică și este păstrat și îngrijit ca atare. Tot în ultimii ani au fost renovate cartierul „Marolles” din Bruxelles și acela al „Berarilor” din Namur (Belgia). Practic, în întreaga Europă, tot mai multe zone ale orașelor, cu construcții ale trecutului, sînt puse sub cea mai atentă îngrijire și conservare.

Realizări s-au obținut și în țara noastră: astfel, zona Lipscanilor din București, restaurată cu grijă și pricepere, la indicația directă a președintelui țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Sînt păstrate pînă în prezent cea mai mare parte din construcțiile tradiționale — aproape toate din secolul al XIX-lea și îndată după 1900 (unele și mai vechi) — la Brăila, Botoșani, Brașov, Mediaș, Sighișoara, Sibiu, Cluj, Oradea, Arad, Timișoara, Constanța (în parte).

Dar în același timp, cu regret, sîntem astăzi nevoiți să vorbim la timpul trecut despre străzile și zonele de importanță istorică și de valoare arhitectonică din Tîrgoviște — fostă capitală a Țării Românești, din Suceava și Iași — foste capitale ale Moldovei, din Pitești, Rîmniceu Vîlcea, Piatra Neamț, Focșani... Alte centre, cu zone de recunoscut interes arhitectonic și istoric, sînt amenințate prin noile planuri de sistematizare.

Prin Programul-direktivă de dezvoltare economico-socială a României în profil teritorial în perioada 1981—1985, aprobat de marele forum al comunistilor — Congresul al XII-lea al P.C.R., construcția socialistă a orașelor intră

într-o etapă semnificativă. Cu atît mai mult, pentru evidente rațiuni de ordin economic și cultural, devine imperativă păstrarea și integrarea, în mecanismele complexe ale vieții urbane contemporane, a patrimoniului clădit al orașelor, așa cum a ajuns pînă la noi, pînă în etapa construcției socialiste.

Exemplele sînt binecunoscute pentru fiecare centru.

Ne oprim la București, care, ca toate orașele importante ale continentului, s-a extins secol după secol. Astăzi, suprafața lui este de aproximativ 150 ori mai mare decît aceea existentă la prima atestare scrisă a orașului, în 1459. Delimitările efectuate sub Mircea Ciobanul (1545—1554) sau sub Alexandru Ipsilanti (1774—1782) nu ni s-au păstrat, deși o sumă de repere ne sînt cunoscute prin documente interne, descrieri de călători sau hărți.

Odată cu Regulamentul Organic, datele devin mai precise. La 1 iulie 1831, perimetrul Capitalei măsoară 9800 stînjeni sau 19 227,6 ml, iar amintitul Regulament cuprinde dispoziții pentru a opri construcțiile de locuințe în afara zonei urbane delimitate prin „semne”. Numai că realitățile vieții au fost, ca totdeauna, mai tari decît vrerile unei administrații. Devenit Capitala Principatelor Unite (1862) și a statului român care-și restaurează independența deplină (1877—1878), Bucureștii își sporesc suprafața de la 3 000 ha (30 kmp) la 5614 ha (legea din 14 mai 1895) — așadar o creștere de 1,87 ori. În 1939, la 21 de ani după realizarea statului național unitar — suprafața este de 7 800 ha — cu 39% peste aceea de la finele secolului al XIX-lea. Astăzi, socotind și comunele rurale subordonate, s-a ajuns la 25 596 ha sau 256 kmp.

Atari succesive creșteri ale zonei urbane sînt determinate de sporul populației: 72 595 locuitori în 1832; 121 734 — sub Cuza Vodă (1860); 381 179 în 1916; 992 536 în 1941, iar în 1978 — 1 987 872. Sau, în procente, în 1978 erau de 16,3 ori mai mulți bucureșteni decît în vremea lui Cuza Vodă. Numai în intervalul 1930—1978, deci aproximativ într-o jumătate de secol, densitatea este aproape de trei ori mai mare, de la 1097 la 3196,7 locuitori pe kmp.

Cum reflectă construcțiile urbane aceste succesive etape de dezvoltare? Lipsesc cifrele recapitulative privind ritmul construcțiilor de locuințe în ultima sută de ani. Dacă lăsăm deoparte monumentele istorice, cît și clădirile destinate unor instituții, putem totuși efectua unele delimitări.

Să începem cu Bucureștii anilor noștri. Un impresionant volum de construcții a fost realizat în ultimele două decenii. El răspunde cerințelor imediate ale unei populații care s-a dublat aproape între 1948 și 1978 — de la 1 066 769 la 1 987 872. Marginile Capitalei, atât de oropsite altădată, ca și o serie de mari artere, au fost reconstruite și oferă condiții superioare de locuire. Astfel sînt noile cartiere Balta Albă — Titan, Berceni I și II, Drumul Taberei, Bucureștii Noi, Pajura, Floreasca; de asemenea cîteva mari bulevarde și străzi: Nicolae Titulescu, Ștefan cel Mare, Dorobanți, Colentina, Moșilor, Mihai Bravu, Lacul Tei; șoselele Pantelimon, Oltenița, Giurgiu; Calea Griviței... pentru a nu aminti decît exemplele bine cunoscute.

În afara acestor noi cartiere — unele sînt adevărate orașe de mărime mijlocie cu zeci de mii de locuitori — și a marilor artere cunoscute, există o vastă arie clădită, care datează, parte din etapa 1890—1914 și îndeosebi din intervalul 1920—1939. Arie care începe din zona lacurilor Herăstrău, Floreasca și Tei și ajunge pînă la cartierele noi, mai sus amintite, ridicate după al doilea război mondial.

În lăuntrul acestei zone urbane a anilor 1890—1939, și care măsoară — în linie dreaptă — de la nord la sud cel puțin 8 km și de la est la vest, în jur de 7 km, mai multe cartiere sînt bine individualizate. Ele datează, mai ales, din perioada interbelică și cuprind adesea locuințe pentru cîteva familii, construcții diferențiate, firește, după posibilitățile materiale și poziția socială a destinatarilor de atunci. Astfel sînt cartierele înălțate în anii '20 și '30 și cunoscute atunci sub diferite denumiri: „parcurile” Delavrancea, Domenii, Filipescu, Bonaparte, Herăstrău; cartierele: Cotroceni, Sf. Elefterie, acela din fața Gării de Nord, acela dintre Calea Griviței și Bd. 1 Mai sau cartierele situate între Calea Plevnei și Splaiul Independenței, Drumul Sării și Cimitirul Ghencea (parcelarea „Ivăn-

O parte din centrul vechi al orașului Baia Mare

nescu"), cel dinspre strada Pieptănari (datorat fostei instituții ceferiste „Casa Muncii”), Vatra Luminoasă, acela dintre Bd. Lacul Tei și str. Barbu Văcărescu ș. a.

În paralel, îndeosebi în anii interbelici, au fost construite, în toate părțile orașului în lăuntrul perimetrului delimitat mai înainte, numeroase alte locuințe, multe din ele cu 3—4 niveluri. Ele dau o anume fizionomie, o certă individualitate unor străzi întregi cum sînt: Polonă, Galați, C. A. Rosetti, Maria Rosetti, Bd. Dacia, sau străzile Traian și Popa Nan, sau întreaga zonă cuprinsă între Bulevardele Ana Ipătescu — Gh. Magheru — N. Bălcescu (spre est) și Calea Plevnei (spre vest), sau în sfîrșit cartierul din jurul fostului Parc Bragadiru — str. Izvor etc. Exemplele nu sînt limitative.

Toate aceste construcții — am amintit doar cîteva, ca o exemplificare — sînt parte alcătuitoare a Bucureștilor și marchează istoria lui și a oamenilor săi, etape de dezvoltare care îl individualizează, sînt mărturii ale creației românești în arhitectură și vor fi ca atare pentru toate generațiile. *Conservarea acestui patrimoniu clădit și integrarea lui în civilizația socialistă constituie un imperativ economic, al istoriei și al culturii naționale.*

Mai întîi economic. Am intrat într-o fază în care preocuparea majoră a factorilor de decizie din foarte multe țări — și ne includem printre acestea — este utilizarea la maximum a tuturor resurselor proprii, însoțită de economii stricte, severe, în toate direcțiile și sectoarele, de la materii și materiale de construcții, la energie, și de asemenea, gospodărirea chibzuită și mai ales de durată a fondurilor fixe. *Patrimoniul orașelor — cu mii de clădiri solid construite — reprezintă o valoare considerabilă care se cuvine a fi utilizată în continuare.* Pe de altă parte, cu cît o țară avansează în direcția unei economii complexe și a urbanizării — cum este și Republica Socialistă România — cu atît sporește valoarea habitatului de dimensiuni mijlocii și chiar mici, pentru însăși calitatea vieții. Valoarea sporește și pentru că aceste clădiri, datînd de zeci și zeci de ani, au costurile de construcție amortizate în mare parte, dacă nu complet, fiind utilizate eficient, în continuare, ca locuințe sau pentru alte destinații social-culturale. Costurile pentru întreținerea lor sînt modeste în comparație cu investițiile necesare unor demolări masive și unor construcții complet noi.

Se adaugă și mai important *imperativul istoriei și al culturii.* Ne putem oare dispensa de a păstra, păzi și restaura opere de artă sau documente scrise care atestă întreaga noastră istorie, munca și viața oamenilor, strădaniile, speranțele și durerile lor, lupta lor pentru un trai mai bun, pentru dreptate socială și pentru eliberare națională? A pune întrebarea înseamnă a da și răspunsul: păstrarea tuturor acestor mărturii face parte din însăși viața noastră prezentă, din construcția socialismului și din viața generațiilor ce vor urma.

La fel și cu patrimoniul arhitectonic.

În această etapă, în care înnoirea depășește prin proporții, tot ce au cunoscut orașele țării într-o existență de sute de ani,

datoria generației de astăzi, în primul rînd a arhitecților și inginerilor proiectanți, a edililor și gospodarilor orașelor, a urbanistilor, a specialiștilor în amenajarea teritoriului, a istoricilor, istorici de artă și muzeografi, este să unească eforturile și cercetările pentru ca orașele României contemporane să păstreze toate acele construcții — clădiri, ansambluri, străzi și zone — care individualizează centrele noastre în diferitele lor epoci de dezvoltare.

Soluția a fost dealtfel dată. „Pe prim plan al preocupărilor arhitecților și proiectanților bucureșteni — citim în comunicatul ședinței de lucru de la sediul C.C. al P.C.R. care s-a ținut la 24 februarie 1975 — trebuie să stea păstrarea specificului orașului, așa cum s-a dezvoltat în decursul vremii, folosirea la maximum a tot ceea ce oferă construcțiile și străzile actuale. Această realitate trebuie să conducă la o concepție unitară, care să aibă în vedere analizarea stradă cu stradă, casă cu casă, pentru folosirea a ceea ce există în prezent bun și valoros din punct de vedere constructiv și edilitar, evitîndu-se la maximum posibil demolările, risipa de spațiu și modificarea arhitectonicii tradiționale a orașului” (subl. n.s.).

În context, secretarul general al partidului a subliniat necesitatea ca „tot ceea ce se va construi de acum înainte să completeze și să modernizeze actualul perimetru al orașului, să asigure armonizarea construcțiilor viitoare cu cele existente, (subl. n.s.) să conducă la sistematizarea rațională a întregului municipiu București”. (Scînteia, anul XLIV, Nr. 10112, marți 25 februarie 1975).

Ideea a fost reluată în vizita de lucru efectuată a doua zi — îndeosebi în zonele Călărași, Șoseaua Iancului, Dudești, a fost subliniată în cuvîntarea ținută la marea Adunare populară din Capitală din 6 martie 1975 și în vizita de lucru din Tîrgul Mureș, în septembrie același an.

Sînt gînduri care, cu înaltă și dreaptă înțelegere, cu simțul direct al istoriei și al valorilor ei fundamentale arată, nouă tuturor, cum înnoirea și construcția orașelor României socialiste pot și trebuie să păstreze patrimoniul arhitectonic făurit și transmis nouă de înaintași. În felul acesta și generația noastră va face dovada că știe să apere creația arhitectonică, în toate etapele ei, creație care este o permanență a civilizației românești. Este o datorie a celor de azi față de întreaga națiune față de trecutul ei, față de menirea ei în viitor.

SUMMARY

According to the first written attestation, between the 10 th and the 12th century, there were to be found 8 towns in the territories inhabited by the Romanians; in the 13th century there 15 towns more, in the XIV 25 more and between 1401 and 1454, 20 were towns more. Totally, 68 towns until the middle of the 15th century, from which a few are still existing nowadays. The continuity of those towns, with their functions and contributions to the cultural life is a characteristic feature of the Romanian society.

After the first industrial revolution and the structural changes taking place in the 19th century, the towns became more important concerning their construction too. That phenomenon was occurring in whole Europe, in various manners and rhythms. Between 1860 and 1940 — i.e. about 8 decades, except the period between 1914 and 1920 — plenty of buildings were erected. Before World War II most of the towns of Romania comprised 80%—90% buildings dating from the 19th century and from the first decades after 1900. In point of size and style, they were most various, being at the same time a considerable architectural patrimony particularly important economically and in point of culture.

Socialism meant in Romania — especially in the latest 15 years — also a rapid and significant transformation of the towns dating from many centuries. Due to written proofs and mostly thanks to the pictures showing buildings, streets and places, we can know at present the aspects of the above-mentioned towns a few years ago.

After these considerations concerning the towns and their buildings, the paper defines the notion of urban architectural patrimony, which comprises piles of buildings, streets, districts and areas characterizing the various stages of development. There are also mentioned some of the studies performed by the international forums, which mean that this architectural patrimony should be preserved and protected, as a whole; — one also shows the achievements, in this respect, which are to be found in Poland, in the U.S.S.R., the Lithuanian Soviet Socialist Republic, in the People's Republic of Bulgaria, in Austria, Belgium and the Socialist Republic of Romania.

After pointing out the areas of constructions having been erected in Bucharest between 1890 and 1939, with districts and streets precisely delimited and with particularly precious buildings, the paper deals in its last part with the socio-economic, historical and cultural imperatives, meant to preserve and further utilize this architectural inheritance, this fact having direct repercussions on the quality of life as well.